

ՈՍԿԱՆԵԱՆ ԱՍՏՈՒԱԺԱՇՈՒՆՉԻ ԿԱՆՈՆԸ

Ուկան Վարդապետի տոգազիր առաջի և Աստուածաշունչի երեխաքիւրամեակը առիք մը է ահնարի մը նետելու Ս. Գրոց կանոնին ընդհանրապէս եւ Հայ կանոնի վըրայ մասնաւորաբար:

Կանոն կոչուած են Եկեղեցական օրհնելները. կանոն բարը անցեալին մէջ հաջանակ է ուղիղ, շիտակ, նշգրիս եւ գործած-

ւած է արտայայտելու համար արուեստի կամ գրականութեամ այս ուղիները որոնց-մակ կարելի էր անշեղ երբալ դէպի բարձրագործ իրազորդումները: Ան գործածուած է լեզուական նշգրտութեան կամ բարյական ուղղամտութեամ օրէնք իմաստով: Ժողովական օրոշումներում Եկեղեցին ուռած է «Կանոնի» անունը, յոյն, լատին եւ հայ լեզուներու մէջ տառացիօրեն գործածելով նոյն բառը:



«Հարանց Վարդապետի Աստուածաշունչի Կանոնը»
Անդրանիկ Զարգարացու Ձեռաշխատ
Եջմունք, Գուգարաց Եպիսկոպոսութեան

Ս. Գիրքի պարագային, եւ այս է ներկայ մեր յօդուածիք առարկան, կանոնացը թշնակած է նախ - ամբողջութիւնը գրութիւններուն, որոնք կը պարաւական ուղիղ հաւատքի ուղին: Բարյայագիւռական երանց մը ունեցած է բարը, ստանալիք առաջ իրաւաբանական օօծեք-ի այսօրուան համակարգին, որ տառուածաշնչական գիրքերու վաւերականութեան կ'անմարկէ աւելի խան բրվանդակարութեան եւ կը ձգուի նոյնի ցանկը վաւերական, ընդունելի, նկեղեցւոյ կողմէ հարազատ հոչշակուած գիրքերուն:

Վերջին իմաստով է միայն որ կը խօսիմ այսօր Ս. Գիրքի կանոնին, կամ որոշ գիրքի մը կանոնացման մասին:

Նկեղեցին կանոնականացուցած է գիրքերը իրենց ասոռուածաշնչական համագամաժմինին համար: Կանոնի անցուցած է այն գիրքը միայն, զար մկանած է Աստամձէն ներշնչուած: Հեղինակի, ժամանակի, լեզուական, բանասիրական հարցերը մեր օրերու յացքներ են, որոնք երկրորդական կը մնային ենկեցական առաջին հայրերուն համար, երբ կը փարձէն երկական կամ քրիստոնէական աւանդութեան բազմապիսի գիրքերուն մշշէն անշատել եւ կանոնի անցըներ են, որոնք երկրորդական կը մնային ենկեցական առաջին հայրերուն համար, երբ կը փարձէն երկական կամ քրիստոնէական աւանդութեան բազմապիսի գիրքերուն մշշէն անշատել եւ կանոնի անցըներ են Աստուածոյ խօսք: Հաւատքի գործ էր կանոնացման աշխատանքը, զար ամէն քրիստոնէայ նկեղեցը բար իր հաւատացեաներուն տարու համար Ս. Գրական վաստակի ամրոջութիւն մը:

Մեր գրչագիրներէն մին չափածոյ արծագանքը կու տայ նոյն այն սկզբանէին, զար կը գտնենք քրիստոնէական նկեղեցւայ բայոր հայրերուն մօտ, երբ ուղիղ գիրքի մը կանոնականութիւնը հաստատել.

«Մի՛ ո՛ք բուեսի շաղփազի այս բանք կամ հէֆիքար զըրայց անցանք.

Աստուածաշունչ է այս դպրմանք,

Հոգոց մուաց կենածականէ:

Զի նախապարի է այս վերին

Հիմն եւ առաջներդ օրինին

Վրկայք պատմիչ է անեղ բամին...»:

Այսօր տիրոզ գգացոււմը կանոնականութեան մասին կը բդիխ վաւերականամութեան մուահոգութիւնն եւ այդ վաւերականու-

թիւմը հաստատելու համար կը գործածէ զամազամ միջոցներ, յատկապէ լեզուագիւռական, բանասիրական եւ բաղդատական: Անվիճելիօրէն կանոնական հաշվակուած գիրքերը կը կոչուին նախագանոն (protocanonical), իսկ կասկածելի կամ ուշ ժամանակներու կառարաւած յաւելումները կամ ումանց կոպէտ միայն կատարաւած կանոնականացումները՝ երկրորդականն (deutero-canonical): Բազումական նկեղեցիները աւելի կը նախընտրեն «պարականոն» (apostolica) բարը՝ նշանակելու համար իման նրբայական կանոնին վրայ աւելցուած գիրքերը:

Կանոնի եւ անոր կագուութեան նոյն փուլիքն անցած է նաև Հայկական Աստուածաշունչը: Կանոնականամութեան հարցը կրուտ վէին եւ տարակարծութեան առիր եղած կը բարի ըլլալ նոյնին քացած էին նդեսին, իսկ Դեւանք եւ Կարիսին գրկուեցան Բիւզանդիան...: Վերադարձին, Բիւզանդիանէն եկող խումբը, Եօրամասնիցը: Ծովսէփի եւ նզնիկ գացած էին նդեսին, իսկ Դեւանք եւ Կարիսին գրկուեցան Բիւզանդիան...: Վերադարձին, Բիւզանդիանէն եկող խումբը ըրգիմանաւ բարգմանեան փուրանակին, որ կատարաւած էր ասորերին վրայէն, որովհետեւ պարսկիները փնացուցած էին յանական գրականութիւնը, չի բազում մասն բերացեալ զուան, որպիսին «անզէտ էին մերում արուեստի», հպարտորէն կ'աւելցնէ հորենացին:

Ուրեմն, առաջին բարգմանութեան համար գործածուած է նդեսիր աստրական կանոնի, բազականան պատմաներով, իսկ Բիւզանդիանէն վերադարձան աշակերտներն են որ պարտադրած են երկրորդ բարգմանութեան մը, ըստ Եօրամասնից օրինակին, որը բերած են Բիւզանդիանէն:

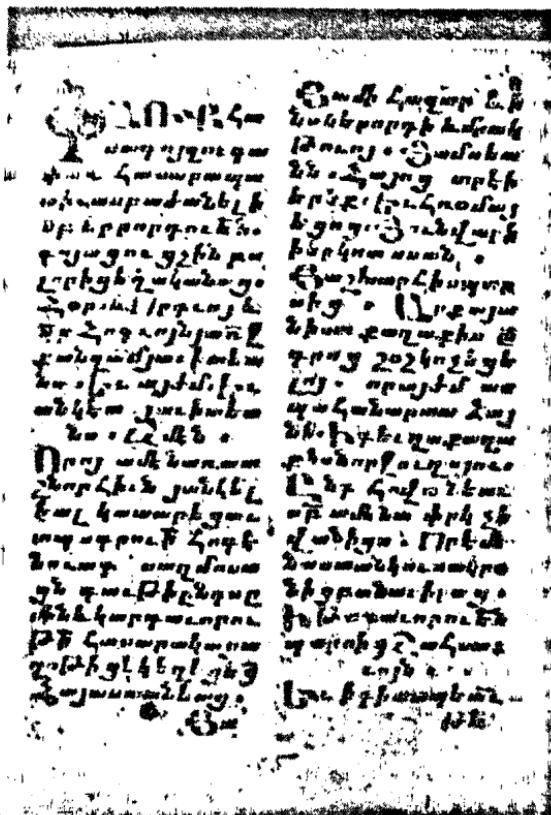
Աստրական եւ յունական բնագիրներու հարազարտութեան ետին կար անշուշտ հարազարտութեան, կատարելութեան եւ կանոնականութեան մտահոգութեան մեղին՝ երկու մշակոյթներու տիրապական բազականութիւնը: Աստրականը կորնած էր

պարսկական ոյժին, մինչ յունականը բիւ-
զանդական էր :

Կանոնի տեսակետին կար նաև այլ տար-
բերութիւն մը . Սահակ Կաթողիկոսի գոր-
ծածած ասորական քարգմանութիւնը կու-
գար հաւանաբար քրիստոնէական աւանդու-
թեան մը, մինչ բիւզանդականը աղեքսան-
դրիւան նօրամասնիցն էր, երեական ար-

դքրիա փոխադրուած Օրինաց Գիրքն էր,
մինչդեռ ասորականը՝ Քրիստոնէական Ե-
կեղեցւոյ գործածութեան համար օգտա-
գործուած, քրիստոնէականցուած կանան
մը :

Երուսաղէմէն Ազեքսաննդրիա փոխադ-
րութեան մէջ, նօրամասնիցը շատ աւելի
հեռացած էր բնագրի կանոնէն, քան երրա-



Ժամագիրք Առենիք, Խոր-Ձուզա, 1642. Ցիշառակարան :

տասահմանին համար պատրաստուած եւ-
նոյնութեամբ որդեգրուած յօւնախոս քրիս-
տութեամբ կազմէ :

Նօրամասնիցը, այսօրուան մեր բանե-
րով, արտասահմանի երեամերու գործա-
ծութեան համար երուսաղէմէն Ազեքսան-

յեցերէնէ ասաբերէն քարգմանութեան ա-
տեն :

Սակայն, հակոսակ տրամաբանութեան,
արտասահմանի երեամ շատ աւելի հեռա-
ցած էր իր նախականն Ս. Գիրքն, քան
քրիստոնէայ ատքին :

Փորձենք ամփափել այսուղ երեք աւագ-
դուրի իւնենքը, որոնք երմէք կազմած են
մեր կանոնին:

Հրեական հիմ աւատուրփիւնը Ա. Գիրքը
բաժնած է երեք աւատուրփիւնենքը. Օ-
րէնք, Մարգարէ եւ Գիրք:

Օրէնքը, հրեական Թօրան, Ականուած
էր երեք խումբերում կարեւորագոյնը, ոչ
այժման հիմ կանոնական հանգամանքին, որ-
քան պարունակութեան համար: Գիրք մը
ըլլալէ առաջ, Օրէնքը կարգաւորացն էր
հրեական համայնքային կեանքին, կենդանի
ոյժ մը, որու շուրջ կը բարյարէր մնացար-
դացը, որսնցին եւ առ իմ անելուուրփիւնը:
Ազգային զգացումի, ինքանպաշտամու-
թեան, հաւատքի պահպանան եւ մասա-
ւեանց ցեղային միարազքի պաշտպանութեան
մեծ գնենքն էր Օրէնքը եւ, երեայ բարեկար-
գիւները անոր հեղինակութեան շուրջ հա-
ւատել կը ջանային հասուածական բաժա-
նումներով տիպացած նրուատիմի հրեւ-
րիւնը: Որքան կը ծանրաւար օտարին լուծը
եւ երեան կը հեռանար անկախութեան,
այժման կը մօտենար առ Տանարին եւ Օրէն-
քին:

Խայը մոտանցուրփիւնը՝ հրեական արուա-
սանմանին մէջ, որ զինաւորարա Աղեք-
սանդրիան: Եր: Ցունական մշակոյթի եւ
լիզուի կանոն ազդեցութեան դէմ, Ցովս-
փառ կը պարդ Ա. Գիրքը, զարափարտկան
պահեստի դրոշի մը պէս:

«Միզ մօտ չկան անհամար եւ Հակասա-
կան գիրքեր, ինչպէս Յունաց մօտ, այլ
միայն 22 գիրքեր, որոնք կը պարունակեն
որոյր ժամանակներու տարեգրութիւնը եւ
իրաւամբ վստահելի են: Նախ ունինք Մով-
սէսի գիրքերը, թիւաք Հինգ ... Մարգարէ-
ները որոնք Հետեւեցան Մովսէսի եւ իրենց
ժամանակներու պատմութիւնը արձանագո-
րեցին պասներեք գիրքերու մէջ: Վերջին
չորսը (գիրքերուն) կը պարունակեն Աս-
տվածոյ ծօնուած մեղեդիներ եւ մարդոց
ուղղուած տարրական սկզբանքներ: Ար-
տաշէսէն(?) սկսեալ մինչեւ մեր օրերը բո-
յուր զէսօրը պատմուած են. սակայն այս
ժերջիներուն չ'ընծայուիր ճոյն Հաւատքը,
ոգոյնէնեանք մարգարէներու շարքը իսանո-
դարուեցաւ; Յայտնի է թէ ինչ յարգանքով

մեր կը մօտենակը մեր գիրքերուն (Ա. 8):»

Այսօրուան գիտնականները կը կարծեն
որ է երայական կանոնը կազմուած պէտք է
ուրայ աստիճանաբար, պկսալ իններորդ
դարէն նաև քան Քրիստոս: Խայ կազմուած
է Հնգամատեանը, Մովսէսի Օրինաց գիր-
քը իր հիմք մասերով. Ենիդոց, Ելից, Ղե-
տացոց, Թուոց, և Բ. Օրինաց գիրքեր: Յետոյ
երկրորդ խումբը՝ Մարգարէները,
որուն աւք գիրքերը բաժնուած էին եկալ
տեսակներուն: Խայ Մարգարէներ. Ենուն,
Դասաւորք, Ա. և Բ. Մամուէլ, Ա. և Բ.
Թագւորութիւնը:

Յետագայ մարգարէներ. Եսայի, Երեմ-
իա, Եղեկէլ եւ գիրք ասաներկու Մարգա-
րէց: Ապա՝ երրորդ խումբը, ստորա-
բաժնուած:

1. — Հնանաստեղծական գրուածքներուն
Մագմառք, Առակը եւ Յոր:

2. — Հինգ մատեաններուն. Երդ Երգոց,
Հուութ, Բարութ, Ժողովոյ եւ Էսթեր:

3. — Ժամանակաբարական Հինգ գիրքե-
րուն. Ա. և Բ. Մանցորդաց (միակ գիրք),
Դասիէլ եւ Գերջապէս Եղրաս եւ Նեէմեայ,
Նյանպէս միակ գիրքի մը մէջ:

Հաւանական է որ Յովսիփոս գիրքերու
թիւը Կ'իշօցմէ խանչորսէն խանճերկութի՝
մացմանը Դասաւորաց եւ Հուութի գիր-
քերը մէկ կոմմէ, եւ Երեմինան ու Բարութը,
միւր կոյմէ:

Հրեաներ այսպէս դասաւորած էին Ա.
Գրէի իրենց նախնական կանոնը Խօթամս-
նից քարգաւուրքնենէն առաջ եւ կը շարա-
նակնեն պահել նո՛յն դասաւորումը իրենց
հրայրակութիւններուն մէջ:

Հրեական կանոնը չէ հետեւած, ինչպէս
ցայց կու տայ վերայիշեալ դասաւորումը,
գրաքիւններուն ժամանակաբարական կար-
գին, այլ՝ իրենց սրբազն գիրքերու կանո-
նացման կարգին, իրաւածիւր գիրք շարքի
մուսծ է կանոնացման աւագութեան կար-
գով:

Խօթամսանիցը, սակայն, որդեգրած է
տարբեր շարք մը. դասաւորումն եւ շարա-
յարքութեան սկզբանեքը այսուղ գիրքերու
պարաւակութիւնն է, նիւքը. Օրէնք, Պատ-
մութիւն, Բանասանեղծութիւն եւ Մարգա-
րէութիւն: Եւ այս շարքին մէջ Խօթամս-

նիցը մերժմածած է նաև երուաղեմի հրեթական աւանդութեան կազմէ պարապանոն նկատուած գիրքեր:

Նօրամասնից բարգմանութեան կանոնը, Բ. դարեն ի վեր (Ն. Գ.) կը ներկայացնէր հետեւեալ շարքը.

1.— **ՕՐՀՆՔ. ՄՆՈՒԵԼ, ԵԼՔ, ՂԵԿԱՆ-**
կանք, ԲԻՒՔ և Բ. ՕՐՀՆՔ:

2.— **ՊԱՍՄՈՒԹԻՒԹԻՒՆ. ՅԵԽՈՎ,** Դատա-
ուրք, ՀԱՌԱՅ, Ա. Բ., Գ. Եւ Դ. Թագաւոր-
ութիւնք (շորս գիրք), Ա. Եւ Բ. ՄՆԱԿՈՐ-
դաց (երկու գիրք), Ա. Եւ Բ. Եղր (երկու
գիրք):

3.— **ԲԱՆԱԱՍԵՂԾՈՒԹԻՒՆ. ՆԵԽՄԵԱՅ,**
Եսթեր, Յոր, Սալմոնք, Առաքք Սողոմոնի,
Ժողովող, Երգ Երգոց:

4.— **ՄԱՐԳԻԱԲՀԻՒԹԻՒՆ. ԵՍԱՅԻ,** Երեմ-
իս, Ողբ, Եղեկիչ, Դանիէլ, Ովսիա, Յո-
վել, Ամովս, Արդիու, Յովնան, Միքիչ,
Նաուում, Ամրակում, Սոփոնիա Անգէոս,
Զաքարիա, Մաղաքիա:

Ինչպէս կերեւի, վերեւ յիշառակաւած երուաղեմի հրեթական աւանդութեան և Ազեանմերեան յունական աւանդութեան կամնանիցը տարբեր են ըստ բովանդակու-
թեան և ըստ շարքի: Թուլացաւք թէ պա-
տաստութիւն, յունախօս արտասանանի հրեաներու յաւելումները Ս. Գրակալ կա-
նափէն ստիշեցին հանաւայապատճենը որ
յառուկ ծովովով մը նշան «սրբութիւն» ը-
ասուուածանշչական գիրքերուն և ընորեն
ամենէն հարազար և մաքուր օրինակը իր-
երեւ տիպար text Ս. Գրոց: Ժողովը գու-
մարուցաւ Խոսինա (այսօր Խապեէ) քա-
ղաքին մէջ, Առաջին դարու վերջին տա-
նամարտակին և հաստատեց «ընդունուած
գիրքերու» կամնը, որ մինչեւ այսօր կը
նկատուի վերջնական և ամլիմենի: Քահա-
նայապետներու որացումը պահեց Երուա-
ղեմի հին աւանդութիւնը, ըստ թիւի և ըստ
շարքի, այնպէս ինչպէս յիշած ենք վերեւ: Քամնորս կամնական գիրքերը մնացին
հանչորս: Խոկ միւսները կոչուեցան պա-
րապանոն, յունարէն «արօգրափ», «ծածուկ
հիսասութիւն» (բագնիմաստութիւն), խոկ
երայերէն՝ «արտաքին գիրքեր»:

Քիշատուեական նկեղեցին, տապէին խոկ
օրէն, որդեգրեց նօրամասնիցը: Հին նկե-

ղցինները կառչած մնացին նօրամասնից
բարգմանութեան կամոնին, պահեցին ամար
հաստատած շարքը եւ գրեթէ բարորն ալ
բարգմանութիւնը կառապեցին յունարէ-
նէն: Ուսանէ կամոնին վրա աւելցացին պա-
րապանոն այլ գիրքեր: Խոկ Բագրահական ն-
կեղեցինները, որոնք ուղեցին վերադասնայ
երայական սկզբազրիւրին, մերժեցին նօր-
ամասնիցին որդեգրած գիրքերաւ շարքը:
Այնպէս որ այսօր գործածուած Ս. Գիրքերը
կը ներկայացնեն երեւ գլխաւոր դասակար-
գութիւններ. Հրէականը, նօրամասնիցը
և Բոգրէակամնեանը: Հրէականը և Բոգրէ-
ակամնեանը ունին նոյն համարնու գիրքերը,
սակայն տարբեր շարուածենք: Խոկ նօրա-
մասնիցը, ըստ նկեղեցիններու և բարգմա-
նութիւններու, կրած է յանելումներ կամ
յապաւումներ:

Հայկական կամոնին մէջ արձագանքը կը
ունինիք բուռոր միտուաններուն և Ս. Գիրքի
կրած բուրոր փոփոխութիւններուն: Սակայ-
ներապի առաջին խոկ բարգմանութիւննի,
մերինները լիած են աստրականը ի նպաստ
յունարէն նօրամասնից բանգիրին: Կարի-
քի, Խորինացիի, Փարսկցիի և Յ. Ցայսմա-
նուրիի վկայութիւնները, իրենց բարոր
տարբերութիւններով հանդերձ, կը համա-
ցյանին այն փաստին շարք թէ Բիւզանդիա-
նէն նկած և Ազդիկոս Պարփարքին ճեռ-
ուով մեր աւագ բարգմանիններուն յանձ-
նուած նօրամասնից օրինակին վրայ կա-
տարուած է գրաքար մեր Աստուածաշունչի
վերջնական բարգմանութիւնը:

ՀՀաստատու և նշամքին օրինակէ»,
ասուայգ օրինակէ, կաշուած բեագիրը ունե-
ցած պէտք է ըլլայ նօրամասնից վերեւ յի-
շառակաւած կամոնը: Սակայն այդ կամոնը
շարուանակարար պահուած չի բուիր ըլլալ,
քանի որ Հայաստանիայց նկեղեցին անհրա-
ժեշտ նկատած է նկեղեցական ծովովի
նիւր ընել Ս. Գրոց կամոնը և յառուկ ո-
րոշումով նշան զայն: Այդ է Պարտակ ժո-
ղովը, գումարուած Սիօթ Բաւանացի Կար-
գիկոսի օրով, 768 բուականին: Պարտակ
ժողովի 24-րդ կամոնը կ'ըսէ.

«Եւ եղիցի ճեղ ամենեցունց, նկեղեցա-
կանց և աշխարհականց պաշտելի Սուլր
Գիրք Հին և նոր կտակարանացն՝ Մովակ-
է»

սի. Գիրք Մնեդոց, Ելից, Ղեւտականք, Թիւր, Երկրորդ Օրէնքը Յեսու Նաևեայ, Դատաւորք եւ Հռութայն, Թագաւորութեանց Դ, Մնացորդաց Գրոց Աւուրք Բ, Եղիք Բ Բանք, Գիրք Յորայ, Սազմուսացն Գիրք Ա, Սողոմնի Գ Գիրք, ԺԲ Մարգարէն, Խայի, Երեմիա, Եղեկիւ, Դանէլ:

Եւ յարտաքսոտ պատվամաւրեսցի առ ՚ի ուսուցանել զձեր մանելուն՝ գուտումնառազումն Միրաքայ Խմասութիւնն:

Զարմանալի կերպավ Պարտակ ժամանակ վերապարձ մը կը կասուրէ դէպի երկան աւանդութիւնը: Եօքանամիջէն գծչուած են նեկէն եւ նսրէր, խիկ Սիրաբի իմաստութիւնը լուսամցէն վրայ բարուած է իրքի մանկավարժական գրականութիւն:

Առ հասարակ դժուար է հայկական կանոնի մը մասին խօսի, մանաւանդ Հին Քուակարանի պարագային: Բացի Պարտակ ժամանակէն, մեր Նկեղեցւոյ ժողովներէն եւ ոչ մին կանանական որշուամ աստիւանած է Ա. Գրոց կանոն մը: Ճիշդ է որ մեր զբացարքին մէջ կը գտնենք Քրիստոնէական Նկեղեցւոյ կանոններ հայերէնի քարգմանաւած եւ որդեգրուած, սակայն ոչ մէկ ժողով կանանականացւացած է զանոնք: Ա. Գրոց կանոնին նկատմամբ պատ եղած է մեր հայրերու վերաբերմունքը: Փոխանակ ժողովական որշուամի, հեղինակութիւն գուած են առ հասարակ Ծիրակացիի, Սարկանաց Վարդապետի և այլոց անուններ: Այնպէս որ մեր զբացարքին մէջ կը գտնենք տարօրինող այլազամութիւն մը: Ունինք ճեղագիր Հին Կոսակարաններու որմէն կը պարունակին երկան կանանի խամշորս գիրքիր միայն, ուրիշներ՝ Եօքանամիջ Երեսունեօք գիրքիր եւ տակաւին կամ որ Ա. Գրոց բազմարի պարականք գիրքիր աւելցուցած են վերոյիշեալներու շարքին մէջ:

Պարականք գիրքիրու նկատմամբ միշ-

նամարեամ Հայ հեղինակները որոշ համակարութիւններ ունեցած են, յասկապէս Սողոմնի Խմասութեամ գիրքի նկատմամբ:

Հայ նկեղեցին ծխական ընթերցուածներու համար Հիմ Կուակարանի գիրքիրէն օգտագործած է Եօքանամանից կանոնի ընթերցուածները, մէկ բացառութեամբ: այն ալ Սողոմնի Խմասութեամ գիրքն է, որը, Խայիի Մարգարէութեամ հետ ամենէն աւելի օգտագործուած եւ սիրաւած գիրքը եղած է Ճաշոցը կազմողին:

Երէ Ճաշոցը նկատենք Նկեղեցւոյ մէջ կարգաւուած Ս. Գիրքի պաշտօնական հեղինակութիւնը, ապա պիտի ընդունինք որ մեր Նկեղեցին յառակ համակարութիւն մը չէ տածած պարականոններու նկատմամբ: այլ ինչպէս քրիստոնէական դրացի Նկեղեցին մէջ, Ս. Գիրքի կանոննեն ներս առնաւած են ուշ ժամանակի այն պարականոնները, որնենք կազ ունինք Քրիստոնի հետ: Ազենասեղբիսը եւ Անտիօքի հայրերը էկուակի Մարգարէից գիրքին մէջ տեսած են Նոր Կոսակարանը հիմնարար մարգարէութիւններ, ուր Քրիստոնէական հաւատքը կրնար յագուրդ տալ Քրիստոնի կեանքը ամբողջապէս գուշակուած տեսնելու իր ճգուտմին: Միջնադարեամ մեր հեղինակներու զիխաւոր մտանգութիւնը եղած է հաստատել շարունակութիւն մը Հիմ եւ Նոր Կոսակարաններում միշեւ, ոչ այլքան կանոնական՝ որքան քարպաշտուական մտահոգութեամը: Նոր Կոսակարանը բական պատմութիւնը, լրամին հասած Աստուածաշունչը ըմել Աստուածոյ ժողովուրդին, Հին Կոսակարանը կառաւցանելով իրեւ պատմանդամը Նորին: այս եղած կը բռի ըլլալ սոկեայ կանոնը Յօվհաննէս Սարկանաց Վարդապետի և անոր հետւուղ դպրոցին:

(Հարումակելիի)

ՇԱՀԼ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ